

בחוברת זו מובאים 10 מאמרים שונים במושאי הדיון שלהם, אך רובם דנים בהבטים של התרבות היהודית במזרח בימי הביניים: מקרא, שירה, הגות, רפואה, פאליאוגראפיה ועוד – מספרד עד סין. ואף זו, רוב המאמרים הוצגו תחילה כהרצאות במכון בן-צבי.

■ פרופסור עזרא פליישר דן בתרומת הגניזה הקאהירית להבנת טיב החידוש של שירת ספרד העברית. בהדגישו את אופיה המהפכני של היצירה העברית במזרח כבר לאורך המאה העשירית, שיסודה בתחיית הלשון העברית והשגרתה במרכזיו כלשון כתיבה חיה שהצמיחה ספרות מטיפוס חדש, מציין המחבר כי ראשית השירה העברית בספרד לא היתה שונה מהשירה המקבילה לה בזמן במזרח. על רקע זה הוא מבליט את שני מאפייני ייחודה של שירת ספרד: האחד – התפקוד החברתי של שירת-החול, שבאה להשיב על צרכי התהדרות של התצרנים היהודים; השני – אימוץ התפיסה הערבית בתחום השירה, בכל הכרוך בצורתה, בדפוסי לשונה, בסגנונה ובעיצובה הרטורי.

המחבר הוא פרופסור בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ פרופסור חגי בן-שמאי מסיק מתוכנו של חיבור, שנכתב במוצל במאה ה-10, כי בקהילה זו נתכנס חוג לעיון פילוסופי במקרא. החיבור, ששרד רק בחלקו, הוא רישום של דיוני החוג, שהתכנס בקביעות מדי שבת, והוא עדות כי גם בני המעמד הבינוני המבוסס קבעו עיתים לעיון בהגות, בשיתופם של 'מבינים'. נראה שהחוג הנזכר לא היה חריג בסכיבת מוצל, קהילה אשר מועטות הידיעות על אודותיה באותה תקופה. המחבר הוא פרופסור בחוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ פרופסור מלאכי בית-אריה דן בתרומת הגניזה הקאהירית למחקר הפאליאוגראפיה (חקר כתבי-היד) העברית בימי הביניים. בגניזה נשתמר שפע של תעודות ואגרות מתוארכות, המאפשרות לחוקר להתחקות אחר שימושי הכתב העברי לסגנונותיו ולגווניו, במיוחד במצרים, אבל גם בתפוצות אחרות. בגניזה הדוקומנטארית אצור גם מידע מרובה על מלאכת הספר העברי ותולדותיו באותה תקופה. ניצולם של מימצאים אלה לחקר הפאליאוגראפיה העברית החל אך באחרונה. המחבר הוא פרופסור לפאליאוגראפיה ולקודיקולוגיה עברית באוניברסיטה העברית בירושלים ומנהל בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

■ באחרונה נתגלה על-ידי חוקרים ממכון בן-צבי קטע נוסף, לא-גדול, מכתר ארם צובה, שהוא כתב-היד הקדום והיקר ביותר של התנ"ך. הקטע החדש, המצוי בידי יהודי

מחלב היושב כיום בניו יורק, הוא מספר שמות, וכידוע ספרי החומש חסרים כמעט כולם בכתר האצור בירושלים. יוסף עופר מנתח את הממצאים שבקטע הנוסף, אשר אינם מוסיפים פרטים עקרוניים על הידוע בדבר מאפייני הכתר. אולם יש בו, בקטע החדש, כדי לעורר ציפייה, אולי יימצאו דפים נוספים מכתר ארם צובה, החסרים בכתב-היד השמור בירושלים.

המחבר הוא תלמיד מחקר באוניברסיטה העברית בירושלים ועסק במחקר כתר ארם צובה.

■ מעטות הן הידיעות שנשמרו על היהודים הרומאניים בביזאנטיון. מתוך שברי ידיעות משחזר אפרים ווסט קווים לדמות של רופא ופילוסוף יהודי, אלישע היווני, שחי כנראה באדריאנופול סביב שנת 1400, בתקופת המעבר בין השלטון הביזאנטי לשלטון העות'מאני, והיה בעל השפעה בחצר הסולטאן. שרדו ממנו שני חיבורים ברפואה, ורק אחד מהם נושא בפירוש את שמו. המקורות היהודיים עוברים עליו בשתיקה, ומחבר המאמר מסביר שתיקה זו בהגותו הכופרנית של אלישע. המחבר הוא ספרן בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

■ פרופסור ראובן בונפיל מציב לדיון את הסוגיה בדבר החשיבות הכלכלית של תפקוד היהודים כמלווים בריבית באיטליה בתקופת הרנסאנס. מחקרים מרובים לא זו בלבד שמייחסים למלווים אלה חשיבות כלכלית מודגשת אלא גם רואים בתפקודם את הגורם לסובלנות השלטונות כלפי היהודים באיטליה באותה תקופה. על סמך דוגמאות המעידות כי ההלוואות היהודיות היו בסכומים מועטים יחסית לתקציבים הציבוריים של מקומות מושבם, מחבר המאמר דוחה את המוסכמות בעניין זה.

המחבר הוא פרופסור בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ פרופסור אירין איבר דנה בתהליך הסיניפיקאציה, כלומר האימוץ ההדרגתי של מנהגים מן הסביבה הסינית, בקרב יהודי קאיפנג. יהודים הגיעו לקאיפנג בהתחלת המאה ה-12, וקהילתם התחזקה תוך קיום מגעים עם קהילות יהודיות בסין ומחוץ לה. בהדרגה נפסקו מגעים אלה והקהילות היהודיות האחרות בסין חדלו להתקיים, אולם יהודי קאיפנג שרדו כקהילה עד המאה ה-20. מחברת המאמר מציינת, כי תהליך ההתערות של יהודי קאיפנג בתרבות סין לא זו בלבד שלא הביא להתבוללותם אלא חיצו, לפחות בקרב חלק מהם, את הזהות היהודית ואיפשר להם להשתלב בתרבות הסינית ולא להישאר זרים בתוכה.

כנספח למאמר מובאת מצבת זיכרון יהודית מקאיפנג משנת 1489 הממחישה את מידת הסיניפיקאציה.

המחברת היא פרופסור בחוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ ד"ר סטיבן קפלן סוקר את מצב המחקר של הספרות הדתית המסורתית של יהודי אתיופיה ודן בדעות הרווחות במחקר על כל חיבור וחיבור: מוצאו, זמן היכתבו, משמעו הדתי, מידת ההשפעה עליו מצד חיבורים דומים ממקורות לא־יהודיים ועוד. לבסוף מעריך המחבר את המשתמע מהמימצאים של מחקר זה להבנה מעמיקה יותר של תולדות ביתא ישראל ותרבותם.

המחבר מרצה על חקר משווה של דתות ועל היסטוריה אפריקאית באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ ד"ר תמר אלכסנדר וד"ר גלית חזן־רוקם בוחנות את היחס כלפי העולם והבית, כפי שהוא משתקף בפתגמים שבפי יהודי תורכיה; זאת מתוך הנחה, כי לא זו בלבד שפתגמים משקפים מציאות אלא גם מעצבים עמדות. מאמר זה הוא חלק ממחקר מקיף, המנתח את ההתייחסות שבפתגמים הנדונים אל יסודות המקום בכלל. אחת המסקנות במאמר זה היא שבפתגמים שנחקרו משתקפת נטייה גבוהה לאנתרופוצנטריות, שכן העולם המשתקף בהם הוא מקום שליטה פוטנציאלי ורצוי לאדם.

ד"ר אלכסנדר מרצה בחוג לספרות עברית באוניברסיטת בן־גוריון בבאר־שבע.

ד"ר חזן־רוקם מרצה בחוג לספרות עברית וביחידה לפולקלור יהודי באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ כרמלה אבדר חקרה את הלבוש ואת ההופעה החיצונית של נשים יהודיות בכפר יהודי קטן, צרם אל־עווד, בתימן. נשות כפר זה היו שונות בלבושן ובמראן מן היהודיות בצנעא, כשם שבכלל היו הבדלים בין היהודים באזורים השונים בתימן. מימצאי המחקר מלמדים, כי הלבוש והמראה של היהודיות בצרם הם עדות לתחושתן כי קיים חופש יחסי, ביטחון וסובלנות מצד המוסלמים כלפי שכניהם היהודים וכי היהודיות בכפר זה נהגו במידה של אי־הקפדה על חומרות הדת היהודית בענייני לבוש, איפור וכיו"ב.

המאמר מיוסד על עבודה לקבלת התואר מוסמך, שנכתבה בהדרכת ד"ר אולגה גולדברג, באוניברסיטה העברית בירושלים.

★

חוברת זו פותחת את הכרך האחד־עשר של 'פעמים', אם טרם חידשת את חתימתך למנוי על 'פעמים' לשנת תש"ן — עשה זאת.

הקורא ימצא מספר שינויים בעטיפה ובעיצוב של הרבעון. נשמח לקבל תגובות על

כך.

העורך